

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Türkiye'de İslami İlimler:
Fıkıh
Osmanlı Dönemi I

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 11 • Sayı: 22 • 2013 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı **Yazı İşleri Müdürü** Salih Pulcu **Editör** Yunus Uğur **ISSN** 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır,
F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, <i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	Mustafa Kara, <i>Uludağ Üniversitesi</i>
Gökhan Çetinsaya, <i>T. C. Başbakanlık</i>	Kemal Karpat, <i>Wisconsin Üniversitesi, ABD</i>
Mehmet Genç, <i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	Sabri Orman, <i>T. C. Merkez Bankası</i>
Tevfik Güran, <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Ali Birinci, <i>Polis Akademisi (Emekli)</i>
Mehmet İpşirli, <i>Medipol Üniversitesi</i>	İhsan Fazlıoğlu, <i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi</i>
Cemal Kafadar, <i>Harvard Üniversitesi, ABD</i>	

Türkçe Redaksiyon Ahmet Özer

İngilizce Redaksiyon Ayşe Tek Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul **Tel** 0212. 528 22 22 pbx **Faks** 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org.tr **internet** www.talid.org

Basım Yılı 2017

Grafik Tasarım: Salih Pulcu **Tasarım Uygulama:** Nurgül Orhan, Zeyd Karaaslan

Baskı-Cilt Şenyıldız Matbaacılık Gümüşsuyu Cad. No: 3 Kat: 2 Topkapı-İstanbul

Sertifika No: 11964 **Tel:** 0 212 483 47 91

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. MLA International Bibliography, Index Islamicus, EBSCO Publishing, Turkologischer Anzeiger ve ASOS Index gibi indekslerce taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

@ Yayınlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Türkiye’de İslami İlimler:
Fıkıh
Osmanlı Dönemi I

SAYISI

Sunuş 5-8

Osmanlı Fetvâsında “Muteber Kaynak” ve “Müftâ Bih Mesele” Problemi 9-78
Pehlul DÜZENLİ

Osmanlı Fetvası Üzerine 79-125
Süleyman KAYA

İngilizce Literatürde Osmanlı Dönemi Fetva Çalışmaları 127-145
İsmail CEBECİ

Üç Ferâiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirin Dönemi Ferâiz Literatürü 147-192
Abdurrahman YAZICI

Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları 193-229
Fatih BOZKURT

Hayrettin Karaman ile Türkiye’de Fıkıh Çalışmaları Üzerine 231-237

*Osmanlı Erken Klasik Döneminde Telif Edilen
Fıkıh Usûlü Eserlerinde Makâsıdu’ş-şerî’u* 239-254
Abdurrahman HAÇKALI

*Molla Fenârî: İlmî Kişiliği, Fıkıhla İlgili Eserleri
ve Osmanlı Fıkıh Tarihindeki Yeri* 255-284
İlyas YILDIRIM

Molla Hüsrev'in Şerhu Usûli'l-Pezdevi Eseri Üzerine Bazı Değerlendirmeler 285-304
Abdurrahim KOZALI

Usûl Yazım Yöntemi Açısından Hicrî VIII.-X. Asra Ait Zeydî ve Hanefî Literatürü 305-339
Fatih YÜCEL

Çağdaş Arapça Literatürde Osmanlı Dönemi İslâmî İlimler ve Ulemâ 341-386
Hatice BOYNUKALIN ŞENKARDEŞLER

EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Temmuz 2013-Aralık 2013 387-426

Sunuş

Türkiye’de İslami İlimler üst başlığıyla bu alanda yapılan çalışmaların hâsılasını ortaya koymayı hedefleyen serimize *Fıkıh* sayıları ile devam ediyoruz. Evvela *Tefsir ve Kur’an İlimleri*’ni iki cilt halinde, ardından *Hadis* konulu sayıyı tek cilt halinde yayınlamıştık. Şimdi ise bu geniş alanın diğer önemli bir ayağı olan *Fıkıh* sayıları ile karşınızdayız. *Fıkıh* sayılarını *Osmanlı Dönemi I*, *Osmanlı Dönemi II*, *Cumhuriyet Dönemi I* ve *Cumhuriyet Dönemi II* olmak üzere dört cilt halinde hazırladık. Serinin devamını, hâlihazırda çalışmaları sürdürülen ve yine *Türkiye’de İslami İlimler* üst başlığıyla yayınlanacak olan *Kelam* ve *Tasavvuf* başlıklı sayılar oluşturacak. Bu seride Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde yapılan İslami İlimler çalışmalarının bir envanterinin çıkarılması, bu alanı genel olarak tanımlayabilmek için mevcut çalışmaların değerlendirilmesi, henüz araştırmacıların yeteri kadar ilgisini çekmemiş kaynak ve temaların gündeme getirilmesi ve bu alana katkıda bulunmuş belli başlı kurumsal ve kişisel gayretlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

TALİD’in 2005 yılında neşredilen *Türk Hukuk Tarihi* (c. 3, sy. 5) sayısında ağırlıklı olarak Osmanlı hukukunun resmî kaynaklarını teşkil eden literatür işlenmiş; hukuk ve fıkıh tarihi yazımına dair üç makalenin yanısıra Divân-ı Hümayun kayıtlarının ana defter serileri, klasik dönemdeki kanunnameler, Tanzimat sonrası kanunlaştırma ve kanunnameler (kanunlar, Mecelle, Arazi kanunnamesi), şer’î mahkeme sicilleri ve sakk mecmuaları tanıtılmıştı. Ayrıca fetva literatürü ve başlangıçtan 1600 yılına kadar olan fûrû-i fıkıh kitapları literatürü işlendiği gibi, tematik olarak da Osmanlı’da vakıf, ceza hukuku, zimmiler ve kadın konulu çalışmalar yer almıştı. Kurum tanıtımı türünde ise mahkemelere ve merkezî meclislere dair literatür değerlendirilmişti. Elinizdeki sayılarda ise müftü ve müderrislerin müktesebatının temelini oluşturan fıkıh literatürüne ağırlık verilmeye çalışıldı.

Fıkıh sayılarının Osmanlı dönemine dair ilk iki cildinde yer alan makalelerin bir kısmı doğrudan yazma eser kütüphanelerinde yapılan araştırmalara,

Osmanlı dönemine ait yazma veya matbu şekildeki klasik kaynaklar üzerinde yapılan çalışmalara dayanmaktadır. Kanaatimizce bu çalışmalar, Osmanlı hukuku araştırmalarına dair genel haritanın çıkarılması yolunda büyük bir katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte Osmanlı hukukuna dair henüz tam bir envanterin bile çıkarılmadığını belirtmek gerekir. *Türkiye’de İslami İlimler: Fıkıh* sayılarının Osmanlı dönemi fıkıh/hukuk araştırmalarıyla ilgili ortaya koyduğu bir husus varsa o da, araştırma sayısının son on yıldaki artışına rağmen Türkiye’de Osmanlı hukuku çalışmalarının henüz başlarda olduğu, şimdiye kadar yapılan çalışmaların planlı bir araştırmadan ziyade tesadüfi olarak ilerlediği ve çoğu kere şahsi ilgi ve gayretlere dayandığıdır.

Elinizdeki *Türkiye’de İslami İlimler: Fıkıh - Osmanlı Dönemi I* sayısının ilk makalesi, Pehlul Düzenli’nin “Osmanlı Fetvâsında ‘Muteber Kaynak’ ve ‘Müftâ Bih Mesele’ Problemi” başlıklı yazısıdır. Düzenli, yazısında altı asır boyunca onlarca kültür ve medeniyetin iç içe yaşadığı Osmanlı coğrafyasındaki zengin fıkıh birikiminin nasıl yorumlandığı, değerlendirildiği, muteber ve müftâ bih görüşlerin diğerinden nasıl ayıklandığı, hangi kaynakların esas alındığı, fakihlerin hangi ölçülere göre değerlendirilip derecelendirildiği gibi konularda tespitlerde bulundu. Konu ile ilgili teorik çalışmalar hakkında özet bilgiler sunan Düzenli, belirli dönem ve alanlardan seçilen fetvâ mecmûaları üzerinden istatîk inceleme yaparak bu teorik çalışmaların pratiğe nasıl yansıdığını değerlendirdi. Süleyman Kaya “Osmanlı Fetvası Üzerine” başlıklı yazısında Osmanlı tarihi araştırmaları için önemli birer kaynak olan Osmanlı müftülerine ait fetvalar üzerine yapılan kitap, tez, makale ve tebliğ türünden çalışmaları tanıttı. Ayrıca yine Osmanlı fetvası üzerine literatürdeki sorunlar, yapılabilecek çalışmalar ve bu türden çalışmalarda karşılaşılabilecek muhtemel problemlere dair bilgiler sundu. İsmail Cebeci, İngilizce literatürde Osmanlı dönemi fetvalarına ilişkin olarak yapılan çalışmaları değerlendirerek bu alandaki temel yaklaşımları ortaya koyduğu “İngilizce Literatürde Osmanlı Dönemi Fetva Çalışmaları” başlıklı makalesinde, literatürdeki temel bakış açıları, yöntemler ve fetvanın -devlet, mezhep ve coğrafya gibi- kavramlarla ilişkisine yönelik dikkat çekilen noktaları ele aldı. “Üç Ferâiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirîn Dönemi Ferâiz Literatürü” başlıklı makalesinde Abdurrahman Yazıcı, miras/ferâiz ilminde üç ayrı mezhepte meşhur üç temel metin ile bu metinler etrafında oluşan şerh, haşiye, manzum, muhtasar vb. eserler çerçevesinde Osmanlı ferâiz literatürünün de içinde yer aldığı müteahhirîn dönemi literatürünü genel hatlarıyla inceledi. Fatih Bozkurt’un Osmanlı miras hukuku uygulamasına dair en önemli kaynaklar olan tereke defterleri hakkında yazdığı “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları” başlıklı çalışması, öncelikle tereke defterlerini özellikleri, muhtevası, sınırları ve kavramlarıyla tarihî birer kaynak olarak inceliyor. Ardından ise ortaya çıkışından itibaren tereke defterleri üzerine çalışmaların seyrini, gelişimini, ele alınan konuları, takip edilen yöntem ve yaklaşımları ele

alıyor. “Osmanlı Erken Klasik Döneminde Telif Edilen Fıkıh Usûlü Eserlerinde Makâsıdu’ş-şerî’a” başlıklı makalesinde Abdurrahman Haçkalı, hepsi XV. yüzyılda telif edilen ve Osmanlı âlimlerinin ilk usûl çalışmaları arasında yer alan Molla Fenârî’nin *Fusûlü’l-bedâyi’*; Molla Hüsrev’in *Mirkatü’l-vüsûl ilâ ilmi’l-usûl* ve onun şerhi *Mir’âtu’l-usûl*; Kirmastî’nin *el-Veciz fî usûli’l-fıkh*, *Zübdetu’l-vusûl ilâ umdeti’l-usûl* ve *Usûlu’l-ahkâm* adlı fıkıh usûlü eserlerinde makâsıdu’ş-şerî’a konusunu irdelemektedir.

İlyas Yıldırım, Osmanlı Devleti’nin ilk şeyhülislamı kabul edilen Molla Fenârî’nin Osmanlı fıkıh tarihindeki yerini ve onun fıkıh eserlerini konu edindiği “Molla Fenârî: İlmî Kişiliği, Fıkıhla İlgili Eserleri ve Osmanlı Fıkıh Tarihindeki Yeri” başlıklı yazısında, Fenârî’nin fıkıh ilmiyle ilgili eserlerini; yazma nüshaları ve bunlar üzerine yapılan ikincil çalışmalarla birlikte tanıttı. Abdurrahim Kozalı ise “Molla Hüsrev’in Şerhu Usûli’l-Pezdevî Eseri Üzerine Bazı Değerlendirmeler” başlıklı yazısında Osmanlı döneminin en önemli hukuk bilgilerinden Molla Hüsrev’in, Hanefî fıkıh usûlü geleneğinin, gerek içerik gerekse sistematik bakımından en etkili standart metinlerinden olan, ömrünün sonlarında yazmaya başladığı, ancak yarım kalan kapsamlı şerhine; *Usûlü’l-Pezdevî*’sine dair bir değerlendirme yaptı. “Usûl Yazım Yöntemi Açısından Hicrî VIII.-X. Asra Ait Zeydî ve Hanefî Literatürü” başlıklı çalışmasında Fatih Yücel, müteahhirîn dönemi usûl eserleri üzerinden Zeydî ve Hanefî fıkıh usûlü eserleri arasında fûrû-ı fıkıhta ileri sürüldüğü gibi bir benzerlik ve yakınlık bulunup bulunmadığını incelemekte ve literatürü mukayeseli olarak değerlendirirken, usûl eserlerinin tertibi/sistematîği, usul muhtevasına dâhil edilen ve edilmeyen konular, kullanılan kavramlar, fûrû-i fıkhın esas alınıp alınmaması, mantık ve kelâm verilerinin kullanılıp kullanılmaması gibi ölçütleri dikkate almaktadır. *Türkiye’de İslami İlimler: Fıkıh – Osmanlı Dönemi I* sayısının “Çağdaş Arapça Literatürde Osmanlı Dönemi İslâmî İlimler ve Ulemâ” başlıklı son makalesinde Hatice Boynukalın Şenkardeşler, 1900 yılı sonrasında Arap dünyasında, -fıkıhla sınırlamaksızın- genel olarak İslami ilimler kapsamındaki Osmanlı dönemi literatürü ve Osmanlı ulemâsı üzerine yapılan çalışmaları incelemektedir.

Türkiye’deki Fıkıh çalışmalarını konu edinen bu sayıların söyleşileri Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Prof. Dr. M. Akif Aydın, Dr. Ali Bardakoğlu, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan, Prof. Dr. Orhan Çeker ve Prof. Dr. Hamdi Döndüren gibi sahanın öncü isimleriyle gerçekleştirildi. Söyleşilerde değerli hocalarımızın akademik çalışmalarının seyrini, Türkiye’deki ve dünyadaki fıkıh çalışmaları üzerine düşüncelerini, kazanımlar, sorunlar ve öneriler çerçevesinde bugünkü ve gelecekteki fıkıh çalışmalarının gidişatı üzerine görüşlerini bulacaksınız. Elinizdeki *Türkiye’de İslami İlimler: Fıkıh – Osmanlı Dönemi I* sayısında Prof. Dr. Hayrettin Karaman ile yapılan söyleşiyi okuyabilirsiniz.

Derginin son kısmında ise Türkiye araştırmaları üzerine Temmuz 2013 - Aralık 2013 tarihleri arasında yayınlanan dergi ve makalelerin içeriklerini toplu halde görebileceğiniz bir ek bulacaksınız.

Fıkıh sayılarının Osmanlı dönemiyle ilgili ilk iki cildinde çeşitli nedenlerden ötürü yer verilemeyen, bununla beraber fıkıh literatürü çerçevesinde zikredilmesi gereken bazı alanlar ve türler de bulunmaktadır. Sayının planlama aşamasında gündeme alınmış olmakla birlikte yazıları muhtelif sebeplerle temin edilemeyen bu türden başlıklar arasında özellikle Osmanlı fr ve usul literatürüne dair genel çalışmalar bulunmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, henüz bu alanda envanter çıkarılması düzeyinde bile ciddi araştırma eksikliğinin bulunmasıysa, bir diğeri bu tür çalışmaların Türkiye’de ancak son yıllarda ilgi görmeye başlamış ve hala araştırma yöntemi ve slbuna dair yeterli sayıda nc örneklerin ortaya ıkmmış olmasıdır. Türkiye’deki yazma eserlerin kataloglama ve dijitalleştirilmesinde arzu edilen gelişmelerin ancak son yıllarda başlamasının da bunda etkili olduğunu unutmamak gerekir. Osmanlı fr ve usûl literatürüne dair genel makalelerin yokluğu yanısıra önemli eserler veren fakihlere, şerh ve haşiye gelenekleri oluşturan eserlere, önemli tartışma konularına ve fakihlerin gündemine dair çalışmalar da yapılamamıştır. Osmanlı’dan günümüze fıkıh eğitimi, yani müderrislerin, kdıların ve müftülerin nasıl ve hangi süreçlerden geçerek yetiştiği konusunda da bir yazı bulunmamaktadır. Dolayısıyla *fıkıh* sayılarının Osmanlı dönemiyle ilgili olan ciltlerinin, Türk akademyasında şimdiye değin yapılanlar kadar yapılamayanlar yahut yapılmamış olanlar hakkında da fikir vermesi ve bundan sonraki araştırmaların, alanı kapsamak üzere daha yoğun ve planlı olarak gerçekleştirilmesine katkıda bulunması umulmaktadır.

Bu sayının çıkmasını sağlayan yazarlara, hakemlere, ajans görevlilerine, yayın ve danışma kuruluna teşekkürlerimizi sunuyoruz. Fıkıh sayılarının hazırlanmasında baştan sona gösterdiği gayretten ötürü sayı editörü Doç. Dr. Tuncay Başoğlu’na bilhassa teşekkür ederiz.

Türkiye’de İslami İlimler serisinin *Fıkıh - Osmanlı Dönemi II* sayısında görüşmek üzere...